

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.972

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ТА КРИТЕРІЇВ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Н.В. Стежко, кандидат економічних наук.
Кіровоградський національний технічний університет

© Стежко, Н.В., 2014.

Стаття отримана редакцією 13.10.2014 р.

Вступ. Перехід до ринкової економіки, реформування аграрного сектора відповідно до вимог економічних законів ринку зумовлюють особливу увагу до формування системи продовольчої безпеки в нових умовах. З огляду на сучасний стан, коли особливо чітко видно як недоліки та помилки в аграрній реформі, так і елементи тих позитивних результатів, заради яких здійснювалися кардинальні економічні перетворення, актуальним є питання розроблення наукових засад формування системи критеріїв продовольчої безпеки країни, яка відповідає принципам функціонування ринкової економіки і яка, як пріоритет агропродовольчої політики держави, має визначати напрями її здійснення.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі існують різні підходи до визначення критеріїв продовольчої безпеки. Так, І.І. Лукінов [1], В.І. Мунтіян [2], І.М. Миценко [3], В.М. Румянцев [4] виходять з параметрів продовольчої безпеки через визначений граничний споживчий кошик, а потім визначають траєкторію розвитку сільськогосподарського виробництва. Найбільш комплексна система показників у вітчизняній науковій літературі, що включає в себе всі поширені показники продовольчої безпеки, запропонована П.Т. Саблуком [5], В.М. Трегобчуком [6], О.М. Чечелем [7], згідно з визначенням яких стан продовольчої безпеки країни мають безпосередньо відображати три групи показників: відповідності рівноважної ринкової кількості продовольства мінімальним потребам населення; відповідності рівноважної ринкової ціни мінімального раціону розмірам доходів усіх верств населення, й ті, що характеризують виконання обох головних кількісних критеріїв стану продовольчої безпеки. Разом з тим недостатньо дослідженими залишаються фактори та критерії світової продовольчої безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретико-методологічні підходи до визначення факторів і критеріїв світової продовольчої безпеки.

Загальною методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, праці й розробки провідних українських і зарубіжних учених з питань продовольчої безпеки, нормативно-правові акти з питань економічної, природоохоронної та оздоровчої діяльності в Україні й інших країнах. Інформаційну основу роботи склали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань продовольчої безпеки, власні дослідження автора.

Основний матеріал і результати. На формування і створення необхідного рівня продовольчої безпеки чинять вплив сукупність двох груп діаметрально протилежних факторів. З одного боку, негативні (деструктивні), що знижують загальний рівень розвитку, а з іншого – позитивні (стабілізаційні), які відповідають еволюційному розвитку економічної системи. Перша група чинників включає:

- часто мінливу нормативно-правову базу, що регламентує економічну діяльність організацій;
- відсутність дієвого механізму ціноутворення;
- диспаритет цін на сировину, засоби виробництва, готову продукцію і послуги в різних сферах діяльності;
- насичення продовольчого ринку імпортованими товарами, усунення вітчизняних товаровиробників з ринку;
- невисокий рівень сукупного попиту на вітчизняні товари;
- низькі темпи підвищення рівня життя населення;
- невідповідність між темпами зростання цін на товари (послуги) та доходами населення, зростання безробіття;
- низький рівень нововведень у сфері матеріального виробництва, зокрема в харчовій і переробній промисловості;
- моральне та фізичне старіння діючого обладнання, незначна питома вага принципово нових розробок і ноу-хау, відсутність механізму, що стимулює появу інновацій;
- слабкий розвиток інфраструктури ринку;
- недостатня ефективність торгово-ринкових комплексів через слабкий контроль за їх діяльністю;
- неефективна приватизація державного майна;
- низька ефективність кредитно-грошової, податкової та митної політики;
- відсутність чітких принципів і дієвих методів планування та стратегічного прогнозування в умовах ринкових відносин;
- відсутність точного обліку і контролю використання ресурсів та факторів виробництва суб'єктами господарювання різних сфер;
- відсутність достовірної звітності про їх діяльність;
- слабка інформаційна база, що не дозволяє правильно оцінювати резерви і можливості різних структур економіки [8].

Класифікацію негативних (деструктивних) чинників наведено на рис. 1.

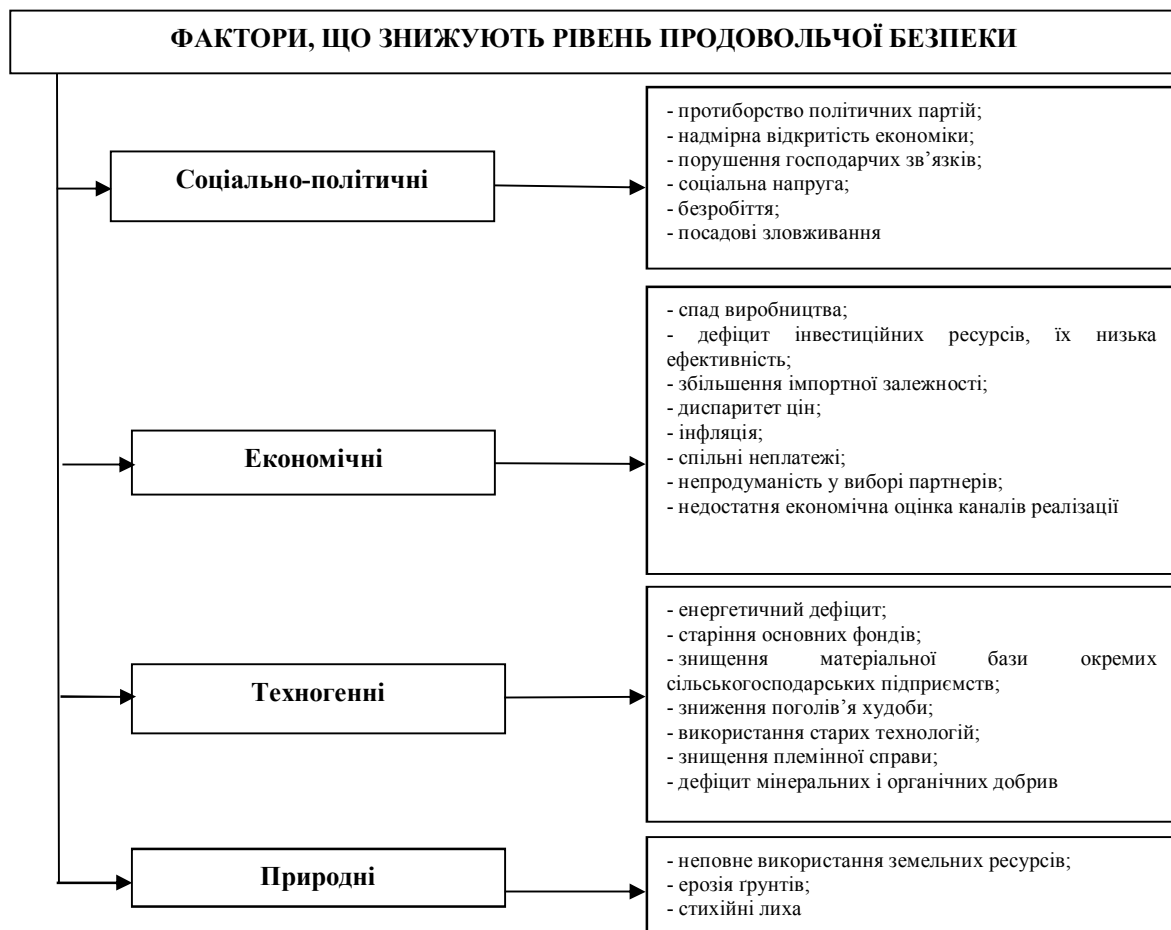

Рис. 1. Класифікація чинників, що знижують рівень продовольчої безпеки

Як видно з рисунка 1, знижують рівень продовольчої безпеки соціально-політичні, економічні, техногенні та природні чинники.

Крім запропонованої класифікації, негативні фактори можуть мати постійний і тимчасовий характер. До постійних факторів належать:

- групи населення, які живуть за межею бідності й не мають достатнього доходу для придбання мінімального набору продуктів харчування;
- населення територій, продовольче постачання яких не забезпечується ринковими механізмами через зовнішні фактори;
- незбалансованість харчування за окремими складовими, що створює загрозу здоров'ю окремих груп населення;
- низький контроль над безпекою продуктів харчування, у зв'язку з чим продовольство стає загрозою для життя і здоров'я населення;
- виснаження природного потенціалу аграрного виробництва в країні, що призводить до зниження рівня продовольчого забезпечення нації.

Факторами тимчасового характеру є:

- нестабільність аграрного виробництва і можливість природних катаклізмів, що знижують продовольче забезпечення нації в окремі періоди;
- значна залежність продовольчого забезпечення країни від зовнішніх джерел на тлі нестабільної кон'юнктури світових ринків і валютних надходжень від імпорту;
- нестабільне зовнішньополітичне становище країни у світі, що, як наслідок, може передбачати введення торгового ембарго та інших подібних санкцій [9].

Подолання негативних явищ передбачає розвиток позитивних тенденцій аналогічних процесів. Тому до другої групи факторів, виходячи з досвіду провідних країн і вітчизняної практики, можна віднесені такі:

- створення стабільної нормативно-правової бази, що дозволяє нормалізувати функціонування економічної системи;
- розроблення механізму ціноутворення та створення паритетної системи цін на продовольчу сировину і товари, які споживаються в аграрному секторі;
- обмеження ввезення в країну імпортних товарів, аналоги яких виробляються або можуть вироблятися вітчизняними товаровиробниками;
- зростання рівня доходів і загального матеріального забезпечення населення;
- зниження масштабів бідності й малозабезпеченості;
- розвиток вітчизняного виробництва та збільшення його обсягів на основі підвищення інноваційної активності організацій агропромислового комплексу;
- розроблення нововведень, упровадження досягнень науково-технічного прогресу у сферу АПК;
- квотування експорту дефіцитного продовольства;
- розроблення стратегії єдиної товарної політики, створення прогресивних каналів руху товарів, розвиток ефективних виробничо-торговельних структур та інфраструктури ринку;
- планування і прогнозування діяльності суб'єктів господарювання та всієї економічної системи на основі принципів ринкових умов;
- посилення інтеграційних процесів між сільськогосподарськими і переробними організаціями, створення великих спеціалізованих організацій з переважаючою часткою державного капіталу; впровадження ефективних і достовірних інформаційних систем;
- визначення посівних площ гарантованого виробництва сільськогосподарської продукції, достатнього для задоволення потреби населення і підвищення врожайності сільськогосподарських культур шляхом використання світового досвіду обробки землі та підтримання її продуктивності;
- застосування елітних насінневих форм при виробництві продукції та використання місцевих видів ресурсів;
- систематичне підвищення якості продукції до рівня, який відповідає світовим аналогам [8].

Позитивні (стабілізаційні) чинники можна згрупувати в такі групи: економічні, конкурентоспроможні, соціальні, інноваційні, міжнародні, правові. Систему факторів, що підвищують рівень продовольчої безпеки, наведено на рис. 2.

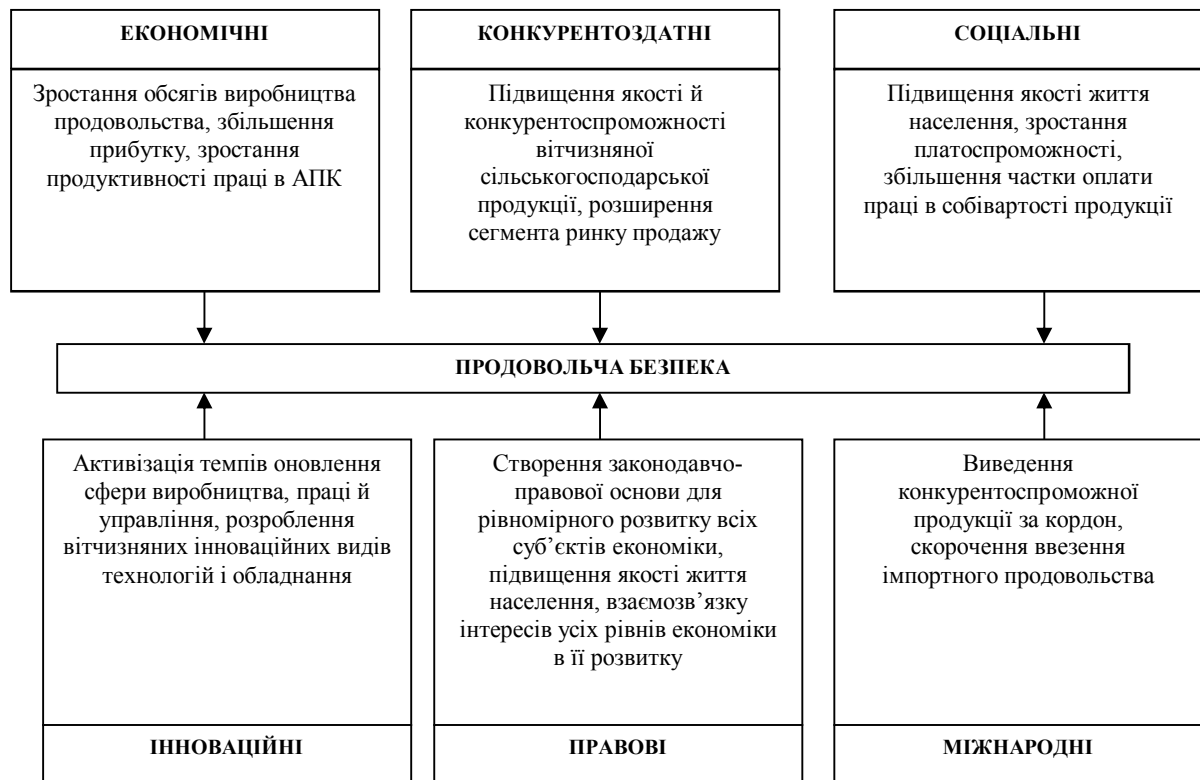

Рис. 2. Система факторів, що підвищують рівень продовольчої безпеки

Як свідчить проведений аналіз, економічні фактори пов'язані зі збільшенням обсягів виробництва продукції, прискоренням оборотності засобів, підвищенням рівня продуктивності праці, зниженням витрат виробництва, підвищенням прибутку. Конкурентні чинники орієнтують суб'єктів економіки на випуск конкурентоспроможної якісної продукції, здатної бути реалізованою як у рамках країни, так і за кордоном. Соціальні фактори покликані підвищити якість життя населення, поліпшити структуру харчування. Інноваційні фактори пов'язані з рівнем розвитку техніки і технології, упровадженням у виробництво наукових відкриттів, удосконаленням знарядь і предметів праці. Міжнародні фактори спрямовані на обмеження ввезення в країну низькоякісної продукції, що завдає шкоди здоров'ю населення та вивезення за кордон стратегічної сировини і продукції, якою населення країни не забезпечено повною мірою. Правові фактори пов'язані з розробленням комплексу законів, дотримання котрих сприяє підвищенню якості життя населення, досягнення високих темпів зростання виробництва продовольства.

Слід зазначити, що негативні чинники формують загрозу продовольчій безпеці, яка означає зменшення, відсутність або руйнування головного ресурсу життя – продовольства, або погіршення його якості, тобто поживно-енергетичних властивостей. У зв'язку із цим основою організації, планування і здійснення практичних дій усієї системи забезпечення продовольчої безпеки є аналіз загроз, оцінка характеру реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх небезпек, кризових ситуацій та інших несприятливих чинників [10].

Система реальних і потенційних загроз є непостійною, оскільки вони можуть зникати, наростати та зменшуватися, при цьому буде змінюватися і їх значущість для продовольчої безпеки. Загрози продовольчій безпеці можна класифікувати за рядом ознак:

- за джерелами: внутрішні (джерело на території держави), зовнішні (джерело розташоване за межами держави);
- за відношенням до діяльності людини: об'єктивні (формуються незалежно від діяльності людини, зокрема природні катаклізми, стихійні лиха), суб'єктивні (пов'язані з неоптимальними управлінськими рішеннями);
- за ймовірністю реалізації: реальні (можуть здійснюватися в будь-який момент часу), потенційні (можуть реалізуватися в разі формування певних умов);

– за можливістю прогнозування: прогнозовані (на рівні держави та регіонального об'єднання) і непередбачені;

– за наслідками: загальні (впливають на всю територію держави або більшість її суб'єктів) та локальні;

– за величиною нанесеного (очікуваного) збитку: катастрофічні, значні, що викликають труднощі;

– за сферами прояву: продовольче постачання населення різних територій, виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства, економічна доступність продовольства, конкурентоспроможність вітчизняних товарів за витратами і якістю (рис. 3).

Система загроз безпеці є динамічною сукупністю причинно-наслідкових зв'язків, наявність яких може значно посилювати результати реалізації будь-якого окремого фактора, що свідчить про необхідність комплексного дослідження проблеми продовольчої безпеки на національному рівні. Дослідження продовольчої безпеки передбачає етапи стратегічного та тактичного моніторингу. Показники першого використовуються для виявлення загроз і попередження можливості їх реалізації. Показники другого – для вимірювання наслідків уже існуючих загроз (табл. 1).

Стратегічний моніторинг дозволяє кількісно визначити загрози й розширити спектр механізмів та інструментів попередження (табл. 2).

Вибір індикаторів здійснюється на кожному конкретному етапі виходячи з визначених цілей і можливості отримання необхідної статистичної інформації. Здійснюється, як правило, при розробленні програм соціально-економічного розвитку. Метою тактичного моніторингу є оцінка діючих загроз та їх наслідків. Базисом такого підходу є принцип достатнього і збалансованого харчування, що враховує фізіологічні норми та індикатори, які включають різний спектр характеристик і критеріїв, які становлять модель продовольчої безпеки.

Стратегічний моніторинг є кращим, оскільки його показники дозволяють визначити загрозу до закінчення її формування та розширити спектр варіантів політики і вибір її інструментів, а усунення загроз шляхом раннього попередження завжди ефективніше, ніж усунення наслідків. Вибір показників здійснюється в кожному конкретному випадку, виходячи з установлених цілей і можливості отримання необхідної статистичної інформації. Українська статистика не використовує багато показників оцінки продовольчої безпеки, застосовуваних у міжнародній практиці. Це є свідченням складності в проведенні оцінювання.

Необхідно відзначити, що пріоритети системи продовольчої безпеки повинні переглядатися та змінюватися залежно від ситуації, характеру і ступеня загроз на основі їх класифікації на кожному конкретному етапі економічного розвитку країни. Це пов'язано з тим, що система реальних та потенційних загроз не є постійною, оскільки вони можуть зникати, наростати і зменшуватися, при цьому буде змінюватися і їх значущість. Тому методологічно важливо сформулювати механізм виявлення й попередження загроз, який дозволив би контролювати стан елементів системи продовольчої безпеки, виявляти її слабкі сторони і деструктивні фактори, обґрунтовувати сили, засоби та шляхи досягнення цілей.

Для характеристики продовольчої безпеки використовують низку критеріїв.

Так, відповідно до статті 12 Закону України «Про продовольчу безпеку України» оцінювання стану продовольчої безпеки здійснюється на основі системи таких критеріїв [12]:

1) граничний критерій індикатора незалежності продовольчого ринку, що визначається як співвідношення обсягу продовольчого зерна у державних продовольчих ресурсах та обсягу внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, а також як співвідношення обсягу імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку та становить 20%;

2) граничний критерій індикатора економічної доступності харчових продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств, становить 50%. Граничний критерій цього індикатора змінюватиметься при зростанні реальних доходів населення;

3) граничний критерій індикатора споживання населенням харчових продуктів, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності, становить 3000 кілокалорій на добу.

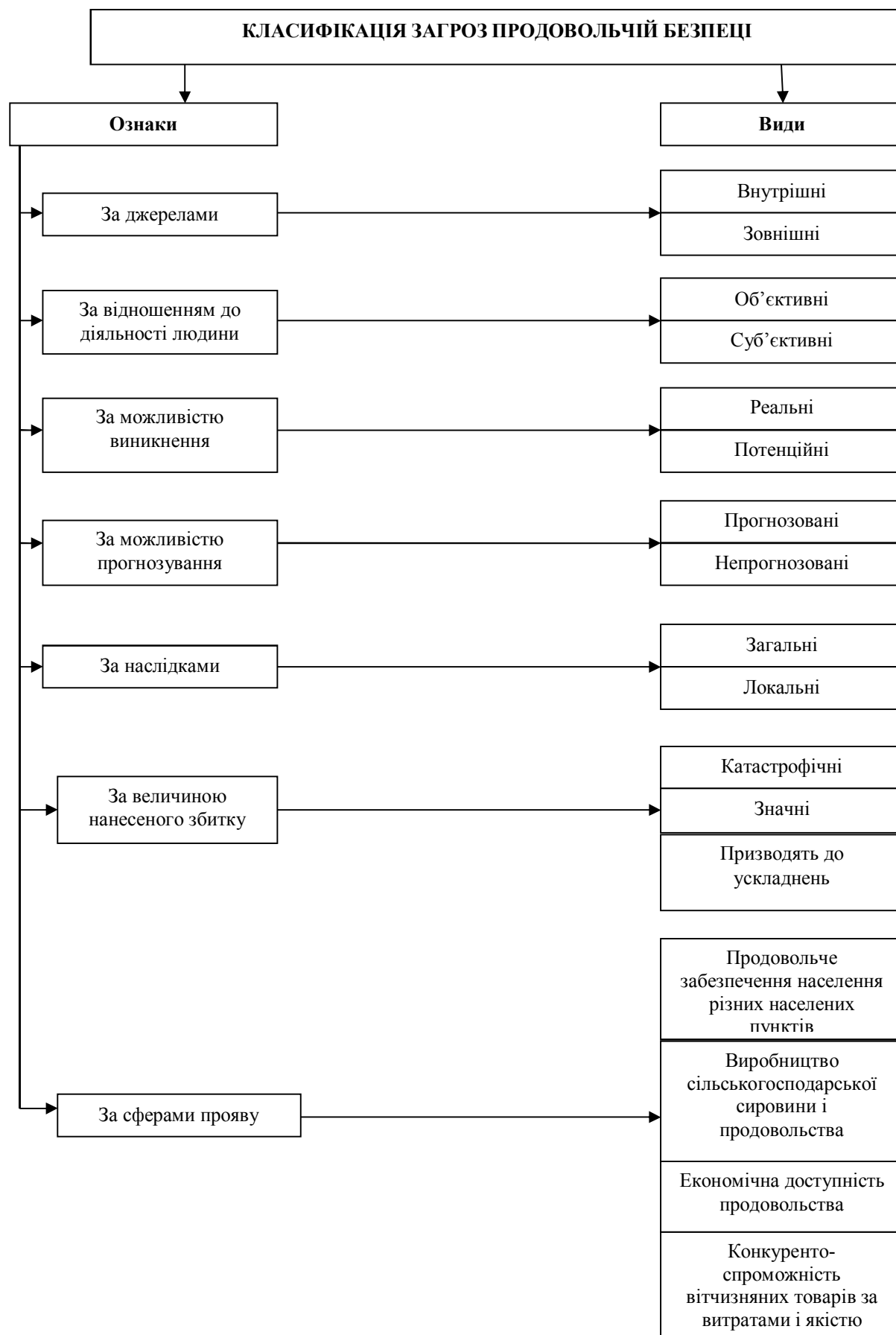

Рис. 3. Класифікація загроз продовольчій безпеці

Таблиця 1

Показники оцінки продовольчої безпеки [11]

Найменування показника	Наявність нормативу
Показники стратегічного моніторингу	
<i>Критеріальні показники («індикатори тривоги»)</i>	
- темпи зростання й обсяг імпортованих товарів; - частка імпортних товарів на національному ринку; - зміна обсягів продажів вітчизняних товарів; - зміна обсягів виробництва вітчизняних товарів; - завантаження виробничих потужностей; - динаміка зайнятості	немає немає немає немає немає
Показники тактичного моніторингу	
<i>Кількісні показники</i>	
- рівень самозабезпечення країни продовольством, у тому числі по основних продуктах харчування; - рівень залежності від поставок імпортного продовольства, в тому числі по основних продуктах харчування	не повинен бути нижчим 70% від загальних обсягів споживання у країні; не повинен перевищувати 30% від загальних обсягів споживання у країні
<i>Якісні показники</i>	
- рівень і динаміка споживання основних продуктів харчування з урахуванням їх диференціації за групами населення з різними доходами	медичні норми; науково обґрунтовані соціальні нормативи; раніше досягнуті обсяги споживання

Таблиця 2

Основні загрози продовольчій безпеці держави та їх індикатори

Загрози продовольчій безпеці	Індикатори наявності загроз
1	2
Зовнішні загрози безпеці	
Несприятлива зміна кон'юнктури світових ринків, імпорт і експорт сировини т продовольства	- рівень і динаміка світових цін на продовольство та сировину; - зміна обсягів пропозиції продовольства і сировини; - рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках
Зміна умов міжнародного обміну	- динаміка і співвідношення курсів національної та інших валют
Зниження якості імпортованого продовольства	- рівень якості імпортованого продовольства і сировини; - частка імпортних продуктів харчування на національному ринку, які не відповідають внутрішнім стандартам якості
Використання продовольства як важеля зовнішньополітичного тиску на країну-імпортера (накладення повного або часткового ембарго на поставки продовольства, експортна експансія)	- наявність тарифних і нетарифних бар'єрів для виходу на зовнішній ринок; - збільшення частки імпортних товарів на національному ринку; - рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку стосовно до імпортної
Внутрішні загрози безпеки	
Зниження обсягів вітчизняного виробництва продовольства, звуження асортименту	- зниження рівня і погіршення структури вітчизняного виробництва продовольства та сільськогосподарської сировини; - зміна обсягів продажів вітчизняного продовольства на внутрішньому і зовнішньому ринках
Зростання внутрішніх цін на продовольство чи зниження реальних грошових доходів населення, що викликають адекватне скорочення рівня або зміну структури споживання	- частка витрат на продовольство в сімейному бюджеті; - співвідношення грошових доходів між верхньою і нижньою дохідними групами населення; - частка населення з рівнем доходів, нижчим від прожиткового мінімуму; - динаміка купівельної спроможності реальних грошових доходів населення
Обмеження фізичної доступності продовольства для окремих територій і груп населення	- рівень розвитку інфраструктури національного та локальних ринків продовольства; - наявність адміністративних бар'єрів для міжрегіонального продуктообміну
Зниження конкурентоспроможності вітчизняного продовольства на внутрішньому або зовнішньому ринках	- неконкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках
Скорочення виробничого потенціалу агропромислового комплексу	- рівень забезпеченості виробництва основними й оборотними фондами, земельними та трудовими ресурсами; - енергоозбросеність виробництва; - наявність і ступінь використання виробничих потужностей
Зниження якості вітчизняних продуктів харчування	- ступінь відповідності вітчизняного продовольства внутрішнім і світовим стандартам якості; - рівень екологічної безпеки вітчизняного виробництва

Але, незважаючи на загальноприйняті критерії, слід відзначити, що стан продовольчої безпеки населення оцінюється широким спектром показників. На глобальному рівні визначається перехідними запасами зерна до нового врожаю в розмірі, що відповідає 60 дням світового споживання, або 17% від річного об'єму останнього, та рівнем виробництва зерна на душу населення.

Такий підхід пояснюється тим, що на цьому рівні в першу чергу розв'язуються проблеми країн, котрі розвиваються, де більша частина населення недоїдає і голодує, а «зерно злаків є важливим компонентом продовольства, на частку якого припадає 50% усього світового забезпечення. Воно є основним джерелом харчування для найбільш бідніших людей у світі» [13].

Однак зернові продукти мають значний амінокислотний дефіцит. Продукти харчування, виготовлені із зернових, містять значно менше протеїну, ніж м'ясо, молоко, яйця. Якщо, наприклад, у кукурудзі міститься 10,5% протеїну, то в м'ясі (кращі сорти) – 30,7%, молоці – 26,4%, яйцях – 47,0%. Крім того, продукти тваринного походження мають вищу біологічну цінність, бо містять більш якісний протеїн [14]. Тому, якщо в країнах, що розвиваються, 58% калорій харчового раціону забезпечується продуктами із зерна, то в розвинутих країнах – лише 26% [15].

Підтримуючи методику експертів ФАО з оцінювання продовольчого забезпечення за наявністю запасів зерна, доцільно відмітити, що цей показник узагальнено оцінює продовольче забезпечення на глобальному рівні. Для характеристики національної продовольчої безпеки, яка охоплює не лише рівень держави, а й регіонів, соціальних груп населення, сім'ї, окремої людини, такий методичний підхід недостатній.

Для окремих держав рівень продовольчої безпеки оцінюється за такими критеріями:

- а) імпортна квота на основні харчові продукти;
- б) загальні умови торгівлі на продуктових ринках, тобто співвідношення індексів вартості обсягів експорту та імпорту продовольства;
- в) виробництво базових продуктів харчування на душу населення [16].

До сучасних критеріїв продовольчої безпеки належать такі: 1) частка витрат на продовольство в загальних витратах окремих груп населення; 2) територіальна доступність продуктів (вимірюється шляхом порівняння рівня роздрібних цін на однакові товари в різних регіонах, країнах); 3) рівень «зручності» продовольства (частка в споживанні сучасних продуктів, які знижують витрати і дозволяють менше витрачати часу роботи в домашньому господарстві); 4) ступінь «натуральності» та якості продуктів; 5) вплив якості продуктів на стан здоров'я і тривалість життя.

В узагальненому вигляді оцінка стану продовольчої безпеки визначається:

- фізичною доступністю продовольства, під якою розуміють наявність продуктів харчування на всій території країни в кожному момент часу і в необхідному асортименті;
- економічною доступністю продовольства, котра складається з того, що рівень доходів незалежно від соціального статусу та місця проживання людини дозволяє їй купувати продукти харчування, хоча б на мінімальному рівні споживання;
- безпекою продовольчих товарів для споживачів, тобто можливістю запобігати виробництву, реалізації та споживанню неякісних продуктів, які можуть негативно вплинути на здоров'я людини.

Відповідно належний рівень продовольчої безпеки буде досягнутий тоді, коли будуть виконані всі вищеперелічені умови [17].

З. Ільїна [10] пропонує п'ять критеріїв.

Критерій 1 – ступінь задоволення фізіологічних потреб у компонентах та енергетичному вмісті харчового раціону. Виходячи з основ раціонального харчування і специфіки завдань підвищення якості життя, розрахунки для оцінки продовольчого забезпечення повинні будуватися на таких принципах:

- визначення переліку продуктів, які найбільш точно відбивають структуру раціону харчування основних груп населення;
- досягнення рівня самозабезпечення при заданих (наявних) умовах сільськогосподарського виробництва за такими параметрами, як душеве виробництво (споживання) по кожному продукту; індекс виробництва (споживання) продукту, який дорівнює частці виробленого (спожитого) продукту від його фізіологічної норми; інтегральний індекс імпорту (експорту), котрий дорівнює різниці індексу споживання та індексу виробництва;

– забезпечення потреби організму людини в певній кількості харчових речовин, що характеризується такими показниками, як інтегральний індекс енергетичної цінності, який дорівнює сумі індексу споживання продуктів, помноженій на їх енергетичну цінність; інтегральний індекс харчової цінності дорівнює сумі індексів споживання продуктів, помноженої на питомий уміст у них харчових речовин (білків, жирів, вуглеводів); середньодобове споживання калорій людиною.

Для оцінювання продовольчої безпеки використовується узагальнений показник. Таким показником може бути індекс життєздатності

$$J^{\text{ж}} = 1/2 (J^e \Sigma + J^x \Sigma) \quad (1)$$

де $J^e \Sigma$ – інтегральний індекс енергетичної цінності раціону харчування;

$J^x \Sigma$ – інтегральний індекс харчової цінності раціону харчування.

За допомогою цієї функції оцінюється поточний стан і прогнозується зміна продовольчої безпеки в часі. Залежно від ступеня наближення до реальних умов змінюється характер функції та рівні оцінки продовольчої безпеки.

Перший рівень полягає у використанні лише величини, без урахування факторів, що впливають на неї. Така оцінка має практичне значення, оскільки на цьому рівні можна встановити, в яких межах знаходиться продовольча безпека держави та окремих регіонів: у достатній ($> 0,8$), недостатній ($0,8 >> 0,5$) або в критичній ($< 0,5$); який характер харчування в тому чи іншому регіоні: збалансований ($J^e \Sigma \approx J^x \Sigma$) або незбалансований, наприклад ($J^e \Sigma > J^x \Sigma$) за рахунок споживання великої кількості вуглеводів (картоплі, хліба).

Другий рівень полягає у врахуванні факторів, що впливають на життєдіяльність населення і в кінцевому підсумку на продовольчу безпеку: психологічний стан суспільства, стреси, вживання алкоголю й наркотиків, екологічна обстановка. Ці фактори чинять негативний вплив на життєдіяльність людей і роблять їх менш стійкими до неповноцінного харчування.

Для більш повної оцінки продовольчої безпеки країни необхідно виконати оцінювання за другим рівнем з урахуванням цих факторів.

Третій рівень урахує випадкові чинники, пов'язані з неоднорідністю харчування різних груп населення в регіонах і з неідентичними кліматичними умовами, що впливають на виробництво.

Критерій 2 – відповідність харчового раціону обмеженням за вмістом у продуктах шкідливих для здоров'я речовин: споживання небезпечної продукції (міститься більш ніж гранично допустима концентрація токсичних речовин, забруднених радіонуклідами), ступінь забрудненості земель хімічними (токсичними) речовинами по регіонах.

Критерій 3 – рівень фізичної та економічної доступності продовольства для різних категорій населення може бути вимірний і за допомогою загального та часткових коефіцієнтів доступності, які розраховуються як відношення вартості продовольчого кошика до доходу на душу населення.

Однією з найважливіших вимог продовольчої безпеки є достатність споживання продовольства, яка буде визначена за допомогою загального й індивідуальних коефіцієнтів достатності по вартості та енергетичній цінності раціонів харчування фактичного і нормативного. Окремі коефіцієнти достатності розраховуються за окремими видами продуктів.

Запропоновано виділити такі рівні за часткою витрат на харчування населення: I група – до 70%; II – 60%; III – 50%; IV – 35% і менше.

Критерій 4 – рівень залежності продовольчого постачання країни і ресурсного забезпечення агропромислового комплексу від імпорتنних поставок. Параметром незалежності країни від імпорتنних поставок життєво важливих продуктів харчування є їх питома вага у споживанні. Аналогічне значення має показник частки продукції вітчизняного виробництва в забезпеченні тваринництва кормами, а рослинницьких галузей – технікою, мінеральними добривами, гербіцидами та іншими ресурсами.

Критерій 5 – розміри стратегічних та оперативних продовольчих запасів згідно з нормативними потребами. Показником достатності національних і регіональних продовольчих резервів як гарантії продовольчої безпеки країни та регіонів є тривалість можливого забезпечення за рахунок споживання населенням життєво важливих продуктів харчування в розмірі споживчого кошика. Достатність стратегічних резервів держави визначається можливістю постачання населення в розмірі споживчого кошика у випадку екстремальних умов продовольчого забезпечення.

Висновки. На основі вищевикладеного можна зробити висновки про те, що сутність продовольчої безпеки реалізується в системі критеріїв та показників (індикаторів). Гарантією продовольчої безпеки країни є фізична й економічна доступність продуктів харчування для різних категорій населення, а також ступінь задоволення фізіологічних потреб в енергетичному вмісті харчового раціону і компонентах, що визначають структуру та якість харчування. Продовольство повинно відповідати вимогам безпеки щодо наявності шкідливих для здоров'я речовин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лукінов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі [Текст] / І.І. Лукінов // Економіка АПК. – 2001. – №4. – С. 33 – 36.
2. Мунтіян В.І. Економічна безпека України [Текст] / В.І. Мунтіян. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 1999. – 462 с.
3. Миценко І.М. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми [Текст] / І.М. Миценко. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. – 204 с.
4. Румянцев В.М. Стабілізація розвитку АПК регіона [Текст] / В.М. Румянцев. – М.: Інформагробизнес, 1998. – 406 с.
5. Саблук П.Т. Нова економічна парадигма стратегії національної продовольчої безпеки України в ХХІ столітті [Текст] / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2001. – №4. – С. 13 – 19.
6. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави [Текст] / В.М. Трегобчук. – К.: Інститут економіки НАН України, 1998. – 56 с.
7. Чечель О.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки [Текст] / О.М. Чечель // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 73 – 76.
8. Продовольча безпека та місце України в її забезпеченні [Електронний ресурс]: Офіційний сайт ТОВ «Агро-Дельта Груп». – Режим доступу: <http://agrodelta.com.ua/news/prodovolcha-bezpeka-ta-misce-ukraini-v-ii-zabezpechenni.html>.
9. Серова Е. Продовольственная безопасность страны: аграрно-экономический аспект [Текст] / Е. Серова. – М., 2001. – 185 с.
10. Ильина З.М. Теоретические и методологические критерии и подходы к оценке национальной продовольственной безопасности [Текст] / З.М. Ильина, С.А. Кондратенко // Вестник национальной академии наук Беларуси. – 2007. – № 2. – С. 12 – 20.
11. Ваганова Н.В. Проблемы таможенно-тарифного регулирования и обеспечения продовольственной безопасности при вступлении в ВТО. [Электронный ресурс]: Институт экономических исследований ДВО РАН. – Режим доступа: <http://www.ecrin.ru/files/vaganova>.
12. Закон України «Про продовольчу безпеку України» № 8370-1 від 22.12.2011 [Електронний ресурс]: Головний правовий портал України. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html.
13. Енсмингер М.Е. Корма и питание [Текст] / М.Е. Енсмингер, Дж.Е. Олдфилд, В.В. Хейнеманн; пер. с англ. Г.А. Богданова. – М.: Информагробизнес, 1998. – 974 с.
14. Бабич А.О. Народонаселення і продовольство на рубежі другого й третього тисячоліть [Текст] / А.О. Бабич, А.А. Побережна. – К.: Аграр. наука, 2000. – 157 с.
15. Low-Income Food-Deficit Countries (LIFDC) – List for 2010. – [Electronic resource]: The Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Mode of access: <http://www.fao.org/countryprofiles/lifdc.asp?lang=en>.
16. Гребенюк М. Міжнародно-правовий досвід забезпечення продовольчої безпеки. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Info Pressa. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-221.html>.
17. Вишневецька Н.М. Основні проблеми продовольчої безпеки та шляхи їх розв'язання. [Електронний ресурс]: Наукова бібліотека Національного університету водного господарства та природокористування – Режим доступу: <http://go.mail.ru/search?>.

УДК 339.972

Стежко Надія Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки. Кіровоградський національний технічний університет. **Теоретико-методологічні підходи до визначення факторів та критеріїв світової продовольчої безпеки.** Узагальнено теоретико-методологічні підходи до визначення факторів та індикаторів світової продовольчої безпеки. Установлено, що на формування і створення необхідного рівня продовольчої безпеки чинить вплив сукупність двох груп діаметрально протилежних факторів. З одного боку, негативні, що знижують загальний рівень розвитку, а з іншого – позитивні, які відповідають еволюційному розвитку економічної системи. Доведено, що сутність продовольчої безпеки реалізується в системі критеріїв та індикаторів, гарантією продовольчої безпеки країни є фізична й економічна доступність продуктів харчування для різних категорій населення, а також ступінь задоволення фізіологічних потреб в енергетичному вмісті харчового раціону і компонентах.

Ключові слова: продовольча проблема, продовольча безпека, фактори продовольчої безпеки, критерії продовольчої безпеки, індикатори продовольчої безпеки.

УДК 339.972

Стежко Надежда Владимировна,

кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики. Кировоградский национальный технический университет. **Теоретико-методологические подходы к определению факторов и критериев мировой продовольственной безопасности.** Обобщены теоретико-методологические подходы к определению факторов и индикаторов мировой продовольственной безопасности. Установлено, что на формирование и создание необходимого уровня продовольственной безопасности оказывает влияние совокупность двух групп диаметрально противоположных факторов. С одной стороны, негативные, которые снижают общий уровень развития, а с другой – положительные, которые соответствуют эволюционному развитию экономической системы. Доказано, что сущность продовольственной безопасности реализуется в системе критериев и индикаторов, гарантией продовольственной безопасности страны является физическая и экономическая доступность продуктов питания для различных категорий населения, а также степень удовлетворения физиологических потребностей в энергетическом содержании пищевого рациона и компонентах.

Ключевые слова: продовольственная проблема, продовольственная безопасность, факторы продовольственной безопасности, критерии продовольственной безопасности, индикаторы продовольственной безопасности.

UDC 339.972

Nadia V. Stezhko, PhD, Associate

Professor, Department of World Economy, Kirovograd National Technical University. **Theoretical and methodological approaches to the definition of factors and criteria of the world food safety.** The article summarises theoretical and methodological approaches to the definition of factors and indicators of the world food safety. It was established that the formation and creation of necessary food safety level is influenced by a combination of two groups of antipodal factors. On the one hand, negative factors which decrease general level of development, and on the other hand, positive factors, which correspond to the evolutionary development of economic system. It was proved that the essence of food safety is realized in the system of criteria and indicators, and the guarantee of the country's food safety is a physical and economic supply of food products for different layers of population and the degree of physiological needs satisfaction in the energy content of food ration.

Key words: food problem, food safety, factors of food safety, criteria of food safety, indicators of food safety.